

15. Prados de la Escosura L. The loss of colonial empire and its economic impact on Spain. Part in: The economic effects of French Revolutionary and Napoleonic Wars / ed. F. Crouzet. Leuven: Leuven university press, 1990. P. 79–85.

16. Birdal M. The political economy of Ottoman public debt: Insolvency and European Financial Control in the Late Nineteenth Century. New York : I.B. Tauris Publishers, 2010. 232 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-12>

Ямпольська Л. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії*

*Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

ІРАКСЬКИЙ КУРДИЗМ У ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: ПАРТИКУЛЯРНИЙ ТА ІНТЕГРАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Розвиток країн Близького Сходу в міжвоєнний період і особливо після Другої світової війни позначився активізацією національних рухів з яскраво вираженими етнічною та конфесійною складовими. Основними причинами конфліктогенності на «фронтирних просторах», серед яких можна розглядати і етнічну територію Курдистану, стали етнонаціоналізм і штучна вестернізація, що супроводжувалися появою авторитарних режимів після краху світових імперій. Вірус етнонаціоналізму виступав у «прикордонних» суспільствах водночас як ідеологія та політичний рух етнічних меншин, переслідуючи основні завдання: право на територію, забезпечення автономії та самоврядування, визнання статусу своєї культури як рівної з загальнодержавною. Іракський курдизм ХХ – початку ХХІ ст. був яскравим проявом зазначених процесів.

Аналіз загального методологічного контексту націоналізму і зокрема курдського національного руху в зарубіжній (Б. Андерсон [13], М. ван Брюїнессен [14], Н. Деніз [15], М. Гюнтер [16], А. Махір [18], А. Мохаммад [19], М. Хрох [17]), сучасній російській (М. Лазарев [4; 5], І. Смирнова [8]) та українській історіографії (С. Наджат [7], Л. Ямпольська [10–12]) дає можливість акцентувати на його інтегральному характері. Підґрунтям праць цієї групи вчених є положення про «уявне

суспільство», створене завдяки ролі сучасних комунікаційних засобів, що в повній мірі може бути застосоване до процесу державотворення курдської нації, обґрунтування ідеї створення «Великого Курдистану». Партикулярним тенденціям сучасне курдознавство приділяє незначну увагу, що звужує розуміння його сутності. Незважаючи на наявність окремих праць в історіографії пострадянського простору (О. Жигаліна [1–2], В. Магомедханов [6], Н. Степанова [9]), в українській орієнталістиці вкрай мало досліджень, присвячених історії іракського курдизму.

Завдання доповіді – проаналізувати партикулярні та інтегральні тенденції в курдському національному русі ХХ – початку ХХІ ст. і процесах державотворення Іракського Курдистану.

Сучасний етнічний Курдистан не має географічної, економічної, культурної, мовної та релігійної гомогенності. Курдський націоналізм і процес національного державотворення здійснюється в кожному курдському ареалі їхнього проживання (Іраку, Туреччини, Ірану та Сирії) відповідно до специфіки цих держав, що підкреслює його локальність і партикуляризм [2, с. 273]. Цей фактор ускладнює процес консолідації курдів як на державному, так і регіональному рівнях.

Курдизм після Першої, а особливо після Другої світових війн починає набувати подвійного виміру: партикулярного та інтегрального. Вважаючи пріоритетними завдання загальнокурдського масштабу, виступаючи за незалежний і об'єднаний Курдистан, курдські лідери основну увагу приділяли партикулярним завданням – боротьбі за автономію в курдифонних ареалах Іраку, Туреччини, Сирії, Ірану (створення Мехабадської республіки в Іранському Курдистані за участі іракських курдів на чолі з Мустафою Барзані в 1946 р.) [12, с. 155]. Вони не конкурували, а доповнювали один одного, «сприяючи розвитку історично чотирискладового, але етнічно єдиного Курдистану, всі частини якого прагнуть до кінцевої мети – об'єднання в єдину незалежну державу» [5, с. 70].

У Іракському (Південному) Курдистані зберігалися консервативні партикулярні тенденції – клановість (титульні клани Барзані і Талабані), наявність неформальних угруповань усередині авангардних політичних партій (Демократичної партії Курдистану (ДПК) на чолі з М. Барзані і Патріотичним союзом Курдистану (ПСК) на чолі з Д. Талабані), пережитки політичного екстремізму (іракські ополчення «пешмерга» доповнювали міжпартійну боротьбу кривавими зіткненнями).

Інтегральний курдський націоналізм отримав поштовх від глобалізаційних процесів і був спрямований на створення спільного транскультурного простору з використанням міжнародних неурядових організацій, телекомунікаційних систем, ЗМІ, що забезпечили нові форми підтримки або тиску на курдські національні проекти і відкрили шлях

курдизму на міжнародному рівні [див. 13–18]. Комунікаційний простір сприяв створенню каналу спілкування між курдами розділеного етнічного Курдистану і процесам етнополітичної консолідації.

Інтегральна складова курдизму, спроба повернути до «курдського питання» увагу світової спільноти через активізацію міжнародних організацій і залучення зовнішнього чинника виражена в нестабільному векторі зовнішньополітичної діяльності Мустафи Барзані 60–70-х рр. ХХ ст., який для протистояння з Багдадом (правління республіканського уряду А.К. Касема (1958–1963); першого і другого баасистських урядів А.С. Арефа та А.Х. аль-Бакра (1963–1979) набирав у період «холодної війни» прорадянської, проамериканської, проіранської чи проізраїльської спрямованості [12, с. 156].

Поразка баасистського режиму С. Хусейна у війні з силами Північно-атлантичного Альянсу в Перській затоці 1991 р. (операція «Буря в пустелі») сприяла встановленню контролю з боку курдів над усією територією їхнього проживання – Мосулом, Ербілем, Дохуком, Сулейманією і на деякий час Кіркуком, легітимізації процесів курдського державотворення під гаслом: «Курдистану – повну автономію» [17].

Після другої поразки Іраку у війні 2003 р., ліквідації уряду С. Хусейна та введення американського окупаційного режиму відбулося визнання статусу політичної автономії Іракського Курдистану (КАР) за Конституцією Іраку 2005 р., його очолив Масуд Барзані. Інтегральність і партикуляризм іракського курдизму на сучасному етапі пов'язані із зовнішнім чинником – використанням етноконфесійного фактору у військовій програмі США «Система роботи з місцевим населенням» (СРМН) – Human Terrain System (HTS), що є «транспортним засобом» для вирішення геополітичних завдань США на Близькому Сході [19].

Таким чином, іракський курдизм ХХ – початку ХХІ ст. визначався симбіозом партикулярної та інтегральної складових при безперечній домінанті першої. Незважаючи на основне завдання курдського національного руху – створення єдиного етнічного Курдистану, задекларовані інтегральні ідеї на практиці зводилися до вузькопартикулярних – боротьби за автономію курдофонних територій Іраку за відсутності єдності курдизму, наявності поліфракційності політичних організацій, кланово-племінної ворожнечі і проявів політичного екстремізму на прикладі діяльності «пешмерга».

Курдський національний рух на ґрунті світських та антиісламістських позицій (Міжнародний альянс для боротьби з Ісламською Державою в 10-х рр. ХХІ ст. активно використовував курдський фактор у військових операціях в іракському Мосулі, сирійській Ер-Ракка) продовжив боротьбу за самовизначення: від партикулярного напрямку до створення передумов загальнонаціональної консолідації.

Список використаних джерел:

1. Жигалина О.И. Мулла Мустафа Барзани. Исторический портрет. М. : ИВ РАН, 2013. 240 с.
2. Жигалина О.И. Эволюция курдского национального движения в странах Западной Азии. *Государство, общество, международные отношения на мусульманском Востоке (Афганистан, Иран, Пакистан, Турция, этнический Курдистан, соседние мусульманские районы)*. М. : ИВ РАН, Крафт+, 2014. С. 266–280.
3. Курдский вопрос в Западной Азии в начале XXI века : сб. статей; Ин-т востоковедения РАН; Ин-т Дальнего Востока РАН; отв. ред. О.И. Жигалина. М. : ИВ РАН, 2006. 341 с.
4. Лазарев М. Мустафа Барзани. *Азия и Африка сегодня*. 2004. № 6. С. 54–57.
5. Лазарев М.С. Категории курдской истории. *Лазаревские чтения*. Вып 1. М., 2012. С. 67–95.
6. Магомедханов В.М. Мустафа Барзани. Мехабадская гвардия. URL: <http://istorja.ru/forums/topic/2401-mustafa-barzani-i-mehabadskaya-respublika/>
7. Наджат С. Відносини між Іракським Курдистаном та Іраком у другому десятилітті XXI століття: пошук оптимальної моделі співіснування. *Політичне життя*. 2018. № 4. С. 102–106.
8. Смирнова И.А. Курды: судьбы, культура, язык. *Новый Курдистан*. 1999. № 1–2 (18–19). С. 23–29.
9. Степанова Н.В. Проблема курдов в Ираке. *Этносы и конфессии на Востоке: конфликты и взаимодействие* ; под ред. А.В. Торкунова; сост. В.Я. Белокреницкий, М.А. Сапронова. М. : МГИМО МИД РФ, 2005. С. 168–220.
10. Ямпольська Л.М. «Проблема Кіркуку» в контексті іракського курдизму (друга половина XX – 10-ті рр. XXI ст.). *V Конгрес сходовознавців* : збірник матеріалів, м. Київ, 9–10 грудня 2021 р. Київ : Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського, 2021. С. 158–163.
11. Ямпольська Л.М. Військові формування пешмерга в Іракському Курдистані (друга половина XX – початок XXI ст.). *International scientific conference “Scholarly disputes in philosophy, sociology, political science, and history amidst globalization and digitalization”*: conference proceedings (December 28–29, 2021. Venice, Italy). Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 46–50. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-181-7-11>
12. Ямпольська Л.М. Курдський національний рух і військово-політична діяльність Мустафи Барзані (1903–1979). *Гілея: науковий*

вісник. Збірник наукових праць. Київ : «Видавництво «Гілея», 2017. Вип. 122 (7). С. 153–158.

13. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. URL: https://sisphd.wikispaces.com/file/view/Benedict_Anderson_Imagined_Communities.pdf

14. Bruinessen van M. Kurds and Identity Politics. URL: http://www.hum.uu.nl/medewerkers/m.vanbruinessen/publications/Bruinessen_Kurds_and_the_City.pdf

15. Denise N. The Kurds and the State. Evolving National Identity in Iraq, Turkey and Iran. N. Y.: Syracuse University Press, 2005. 264 p.

16. Gunter M. The Contemporary Roots of Kurdish Nationalism in Iraq. *Kufa Review*. Winter 2013. № 2. Issue 1. URL: http://www.uokufa.edu.iq/journals/index.php/Kufa_Review/article/viewFile/26/pdf_19

17. Hroch M. From National Movement to the Fully Forward Nation. *New Left Review* I/198, March – April 1993. P. 3–20. URL: <https://newleftreview.org/I/198/miroslav-hroch-from-national-movement-to-the-fully-formed-nation>

18. Mahir A. Aziz. The Kurds of Iraq: Ethnonationalism and National Identity in Iraqi Kurdistan. URL: http://www.peace.ax/images/Silke_Jungbluth_Working_Paper_Kurdistan_FINAL.pdf

19. Mohammad V.A. Ahmed. Iraqi Kurds and Nation-Building. URL: http://csis.org/files/publication/140105_Iraq_Book_AHC.pdf